

KŪNO/ERDVĖS – SIELOS/LAIKO DICHOTOMIJA KLASIKINĖJE METAFIZIKOJE

Jonas Čiurlionis

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

jonas.ciurlionis@fsf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas kūno/erdvės ir sielos/laiko perskyros klausimas. Teigiama, kad ši metafizikinė dichotomija grindžia klasikinio mąstymo pagrindus. Todėl kūno ir sielos samprata negali būti atskirta nuo laiko ir erdvės sampratų, ir atvirkščiai – nagrinėjant erdvę ir laiką negalima išvengti sąsajų su kūno ir sielos problematika. Erdviškas kūnas yra siejamas su empirine, kauzalumo principui pavaldžia pasaulio puse, o amžina, laiką skaičiuojanti siela yra transcendentinė ir dėl savo prigimties suponuoja amžinumo ir laikinumo kontroversiją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kūnas, siela, erdvė, laikas, metafizika.

ĮVADAS

Pagrindinis šio straipsnio objektas yra kūno/erdvės ir sielos/laiko dichotomijos analizė. Kūno – sielos (vėliau kūno – sąmonės) dualizmo problema yra viena centrinių klasikiniame metafizikoje. Kūno laikinumo ir erdviškumo bei sielos amžinumo ir jos santykio su laiku klausimai visada domino filosofus. Pirmieji šiems psichosomatikos problemoms dėmesį skyrė senovės graikai, kurių mąstymo pagrindų ir formavosi visa klasikinė Vakarų metafizika. Todėl šio straipsnio tikslas yra atskleisti šios dichotomijos ištakas ir vystymąsi. Kadangi dėl nagrinėjamos problemos platumo negalime remtis visais įmanomais mokslinės literatūros šaltiniais, apsiribosime tik esminiais ir geriausiai problematikos ypatumus atskleidžiančiais klasikiniiais šaltiniais. Todėl kryptingai nagrinėjant kūno/erdvės ir sielos/laiko klausimą bus remiamasi platoniška ir

aristoteliška, augustiniška bei Naujųjų laikų karteziška ir kantiška linijomis. Šio klausimo analize siekiama parodyti, kad kūno ir sielos perskyra yra neatsiejama nuo erdvės ir laiko perskyros, ir atvirkščiai. Todėl bent vieno iš šių santykių nagrinėjimas suponuoja kitos grupės santykio nagrinėjimą. Problemos analizę išskirsime į dvi dalis: kūno ir jo erdviškumo bei sielos ir laiko santykius. Nors pati problema nėra nauja, kaip ir visa klasikinės metafizikos problematika, tačiau šiuolaikiniame kūno, erdvės ir laiko problematikų tyrimo kontekste yra vertinga pateikti detalią klasikinės teorijos analizę. Straipsniuose ieškantiems naujumo, o ne išminties, atkreipsime dėmesį į naujovišką šios problemos tyrimo rakursą kūno/erdvės, sielos/laiko pamatinėse sąsajose. Būtent tokių dvinarių struktūrų analizė yra ypač reikšminga šiuolaikiniame postklasikiniame, postkarteziniame kontekste, kai siekiama panaikinti kūno ir sielos dualizmą.

Daugeliu atvejų dėl Pitagoro ir Platono įtakos antikinėje graikų tradicijoje kūnas traktuojamas kaip menkesnis materialusis pradas – sielos kalėjimas, iš kurio pastaroji gali išsilaisvinti tik suvaldydama savo žemesniąsias, instinktyviasias dalis ir aukščiausiai daliai priskiriamu mąstymu siekdama transcendentinio metafizinio žinojimo. Kita vertus, kūnas yra tai, kas individą sieja su *Physis*, arba prigimtimi, kuri yra įgimta, „iš gamtos“. Materialaus kūno, nors ir laikino, esminė savybė yra ekstensyvumas ir dalomumas. Jis gali būti ir yra dalomas. Tačiau ne visi graikai vienodai sutiko dėl kūno dalių. Anaksagorui bet kurio kūno dalomumas yra begalinis: „Beje, nėra mažojo paties mažiausio: visada yra tik dar mažesnis, mat, esantis negali virsti nesančiu“¹. Tačiau Demokritui ir atomistinei tradicijai egzistavo ἀτομος – nedalomas mažiausios dalelės. Daugeliui graikų fizikinio dalomumo ir nedalomumo klausimas buvo svarbus filosofavimo objektas. Vis dėlto daugelis jų sekė Empedokliu ir Egipto religiją bei persišką zoroastrizmą siekiančia tradicija – kūną, kaip ir visą Visatą, aiškinančia kaip sudarytą iš 4 esminių elementų: ugnies, oro, vandens ir žemės. Ši idėja tapo bene svarbiausia antikinės pasaulėžiūros filosofema: kosmologijoje – Aristotelis, Platonas; medicinoje – Hipokratas, vėliau Galenas; matematikoje – pitagoriečiai, Euklidas; visi sekė 4 elementų pradais aiškindami pasaulio sąrangą. Dar daugiau, antikinės mąstymo tradicijos, ignoruojančios šių elementų svarbą, buvo negausios ir susilaukė daug kritikos. Taip kritikuota Knido senovės medicinos mokykla, nepripažinusi 4 temperamentų svarbos, nepopuliarūs buvo ir metodistai, atsisakę holistinio požiūrio į žmogaus kūną. Nepriklausomai nuo pagrindinės holistinės tradicijos, smerkiančios kūno dalijimą chirurginiu būdu ir peilio įsikišimą gydant ligas, būtent antikinėje Aleksandrijoje susiformavo

pirmoji anatomų mokykla su Herofilu priešakyje, operuojanti tiek gyvą, tiek mirusį žmogaus kūną. Nors tiek vivisekcija, tiek disekcija daugelyje antikinio pasaulio vietų buvo draudžiama, o chirurgai gydytojų buvo smerkiami, Aleksandrija tapo tiek gyvo, tiek mirusio kūno tyrimo–skaidymo ir nagrinėjimo vieta.

Platonas, greičiausiai ir pitagoriečiai, yra tie, kurie esminiams keturiems elementams suteikė geometrinę formą. Platono *Timajuje* (1995) ugnį atitinka tetraedras, orą – oktaedras, vandenį – ikosaedras, o žemę – heksaedras (arba kubas). Egzistuoja ir penktoji figūra – dodekaedras, kuris dviprasmiškai siejamas su pačiu kosmosu ir eteriu. Unikalu yra tai, kad šie elementai gali transformuotis vienas į kitą, nes viskas yra vienas ir tas pats. Visata yra vienas kūnas. Todėl opozicijos ugnis–vanduo ir oras–žemė yra ne statiškos, bet dinamiškos – jos gali virsti viena kita. Taip iš 1 dalelės vandens gali susidaryti 1 ugnies kūnas ir 2 oro kūnai. 1 oro dalis gali virsti 2 ugnies kūnais, ir atvirkščiai. 2,5 oro kūnų susidaro 1 vandens kūnas. Turima omenyje ne tik fizikinė substancinė transformacija, tačiau ir matematinė – viena geometrinė figūra transformuojasi į kitą. Santykis išreiškiamas ne tik atitinkamu trikampių, kaip pamatinės geometrinės figūros, skaičiumi, tačiau ir stereometrinių elementų figūrų paviršiaus plotais. Todėl ir žmogaus kūnas yra suvokiamas kaip tokių geometrinių transformacijų visuma. Šios transformacijos, elementų proporcijos, harmonija yra tai, kas nusako ir kūno sveikatą bei tuo pačiu diktuoja gydymą – kažkurių elementų perteklius sukelia ligą, todėl gydymas yra harmonijos balanso atstatymas. Antikinis *Mens sana in corpore sano* reiškia ne ką kita kaip sielos pradų ir kūno dalių, elementų proporcijų, harmoniją.

Taigi matome, kad kūnas buvo suvokiamas kaip stereometrinių figūrų visuma, kuri ir suponuoja kūno erdviškumą. Kūnas yra geometrinė erdvė, jos dalis. Jis yra matematiškas, pavaldus jos taisyklėms. Taip galva yra rutulio formos, nes atspindi Visatos visybės formą. Parmenido Būtis yra rutulio – tobuliausios graikiškos figūros, pakankamos sau pačiai – formos. Taip

1 Anaksagoras, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija, Antika*, Vilnius: Mintis, 1977, p. 73.

ir pats žmogaus kūnas, pavaldus „aukso pjūvio“ proporcijoms, telpa į apskritimą Leonardo da Vinci *Vitruvijaus žmoguje*, o kadangi bet kuris apskritimas yra įkvadratinamas (viena iš svarbių graikų sprendžiamų matematinių problemų yra apskritimo įkvadratinimas), tad ir kūnas proporciškai telpa į kvadratą tame pačiame *Vitruvijaus žmoguje*, jei tik apskritimo ir kvadrato centrai nesutampa.

Vis dėlto didžiausią keblumą kėlė ne tiek paties kūno sąsaja su erdve, jo geometrizacija, kiek pačios erdvės graikiškoji samprata. Ši samprata didele dalimi įtakota elėjietiško mąstymo. Egzistuoja tik Būtis: „Reikia sakyti ir galvoti, kad viena tik *būtis* egzistuoja, o nebūties nėra.“² Būtent šio parmenidiško moto pagrindu didžia dalimi grįsta graikiškoji erdvės samprata, kuri įsišaknijo visoje Vakarų metafizikoje. Vakarų erdvė tapo užpildyta. Nebūtis, t. y. tuštuma, neegzistuoja. Egzistuoja tik vienodai materialų kūnų pilna Visata, kurioje, kaip teigė Melisas, niekas iš niekur „nei prasidėjo, nei pasibaigė“³. Natūraliai kyla klausimas, kaip tokioje heterogeniškoje užpildytoje erdvėje, kuri aristoteliškai yra suvokiama kaip „vietų suma“, iš viso galimas kūnų judėjimas? Atomistai, pripažįstantys tuštumos kaip atomų judėjimo sąlygos egzistavimą, nesusikūnė išvengti šios problemos. Tuo pat metu, net ir konstatavę tuščios erdvės egzistavimą, jie akcentavo atomo, kaip Būties mažiausio kūno, erdviškumą – atomai pasižymi skirtingomis geometrinėmis figūromis, skirtingų geometrinių figūrų atomai sudaro sudėtinus kūnus. Vis dėlto pagrindinė graikiškoji tradicija pasimetė Zenono aporijose konstatuodama judėjimo iliuziškumą ir statikos triumfą. Nepadėjo ir aristoteliškas judėjimo aiškinimas mediumų dėka: kūnas (pvz., oras) tarpininkauja kito kūno judėjimui.

Svarbu pažymėti, kad platoniškoji erdvė dar nebuvo sutapatinta su materija – ji yra kvazireali. Ste-reometrinės elementų figūros diktuoja materijos sąrangą, tačiau jos pačios yra idealios – matematiškos.

Būtent Aristotelis žengė pagrindinį žingsnį įtvirtindamas Vakarų mąstyme elėjietišką statišką materialios, heterogeniškos, anizotropinės erdvės koncepciją. Kūnai sudaryti iš taškų, linijų, figūrų. Griežtai neskirta tarp empirinio ir neempirinio, nes gamtoje, kuri traktuota teleologiškai ir suvokta kaip „judėjimo ir kaitos principas“⁴, aptinkami objektai – taškai, linijos, paviršiai – kartu yra ir matematikos objektai. Geometrija tiria „fizikines linijas, bet ne kaip fizikines“⁵.

Tokia statiška *more geometrico* tradicija giliai įsišaknijo visame Vakarų mąstyme, ir tik mokslinės revoliucijos laikų dinamika gali pasigirti šios statikos įveika. Kita vertus, kūno erdviškumo problema niekur nedingo, greičiau įgavo naujų reikšmių. Fizinis kūnas tapo mašina, gerai sukonstruotu, veikiančiu mecha-nizmu. Žmogus-mašina, gyvūnas-mašina, augalas-mašina – racionalistinės karteziškos logikos determinuoti mechanizmai. Ontologinis kūnas nebebuvo toks svarbus. Vietoj to kūno epistemologija empirizmo ir racionalizmo kontroversijoje tapo centriniu nesutari-mo objektu. Dekartiškasis mechanistinio determiniz-mo apibrėžtas ir kauzalumui pavaldus kūnas, konsta-tuojantis save per mąstymą ir pasireiškiantis erdviniu ekstensionalumu, tapo empirizmo kritikos taikiniu. Griautos visos klasikinės racionalistinės metafizikos sąvokos – berkliškasis materijos egzistavimo neigimas, substancijos kritika, Deivido Hiumo kauzalumo kritika, remiantis nepilna indukcija. Kūnas nebeegzistuoja be jo empirinio suvokimo, jis nebesiejamas su substancija – potencialia aristoteliška *materia prima*. Galiausiai egzistuoja tik *solus ipse*, o visi kiti kūnai yra tik šio *ipse* suvokiniai. Ne veltui šiame kontekste iški- lo reliacionizmo ir absoliutizmo ginčas, besiaiškinant, ar kūnai yra įmesti į erdvės „konteinerį“, ar erdvė yra formuojama kūnų tarpusavio santykių. Pilna aristote-liška erdvė buvo išreiškiama daiktų/kūnų tarpusavio santykiais. Geometrinė, idealizuota erdvė pakeista

2 Parmenidas, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija, Antika*, p. 52.

3 Melisas, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija, Antika*, p. 56.

4 Aristotle, „Physics“, in: *The Basic Works of Aristotle*, ed. by Richard McKeon, New York: The Modern Library, 2001, p. 253.

5 *Ibid.*, p. 239.

fizikine, empiriškai patiriama. Tuo pačiu ir matematika, pasak Džordžo Berklio, yra tik ta, kurią galima empiriškai patikrinti. Skirtingai nei klasikiniėje metafizikoje, matematika tapo priklausoma nuo fizikos. Kad ir kaip būtų paradoksalu, vienas iš pagrindinių fizikinės erdvės „matematizatorių“ Izaokas Niutonas pabandė išlaikyti senąsias metafizikines erdvės kategorijas. Nors jo erdvė nebuvo pilna aristoteliška ir karteziška prasme, o virto laisva nuo daiktų/kūnų, tačiau ji ne tapo ir tuštuma, nes buvo siejama su Pantokratoriaus sensoriumu – ji nesieta su žmogiškąja siela, ji susieta su Dievo dvasia. Absoliutistinė heterogeniška materijos pilna erdvė pakeista absoliutistine homogeniška teologine-matematine erdve.

Vis dėlto klasikiniėje metafizikoje į klausimą dėl erdvės empiriškumo/realumo ir transcendentiško/idealumo (Imanuelio Kanto atveju transcendentalinio idealumo) nebuvo vienareikšmiškai atsakoma. Taip vienas paskutinių metafizikų Kantas transcendentalinėje estetikoje nagrinėdamas erdvės ir laiko klausimą pasiliko „tarp“ empirinio realumo bei transcendentalinio idealumo. Erdvė, kaip ir laikas, yra žmogiškosios apriorinės jausmo formos.

Gali kilti natūralus klausimas: negi erdvinis kūnas klasikiniėje sampratoje nėra siejamas su laiku? Būdamas laikinas, materialus, nykstantis, nuolat kintantis, kūnas tarsi savaime yra apibrėžiamas laikinių kategorijų. Atsakant į šį klausimą, svarbu pažymėti, kad antikinėje erdvinėje kultūroje laikas dažnai buvo nusakomas erdvinėmis sąvokomis. Ne mažiau svarbu ir tai, kad apie kūno laikinumą galima suvokti tik per amžinybę, nematerialumą, pastovumą – kategorijas, priskiriamas žmogaus sielai.

SIELA IR LAIKAS, ARBA AMŽINUMO IR LAIKINUMO SANTYKIO PROBLEMA

Nors klasikinė metafizika yra geometrizuota ir statiška, todėl pirmiausia erdviška, laiko klausimas vis tampa jos dėmesio centru. Graikiškasis laikas nėra vien tik

kiekybinis, apskaičiuojamas gnomonais arba klepsidromis. Nors Chronos atlieka svarbią matavimo funkciją – jis yra daugiau *technē* sferos dalis. Svarbesnis yra Kairos – momentų, švenčių, įvykių – kokybinis laikas. Jei Chronos ryja materiją, naikina kūną, tai Kairos yra „sielos laikas“ – sustojusi „žavinga akimirka“. Ši skirtis tarp fizikinio – išorinio ir psichologinio – vidinio laikų išlieka aktuali ir vėlesniais laikais. Vėliau, viduramžiais, ši skirtis vystyta racionalizmo ir voliuntarizmo santykio problematikoje, vis labiau akcentuota laisva sielos valia, kuri atsakinga už žmogiškąją nuodėmę, skirtingai nuo antikinio blogio, kaip neišmanymo, nežinojimo, nutolimo nuo Ratio principo. Vykusių išvalgų dėl *technē* ir *psychē* sąsajų per *bios-technē-logos* triadą pateikia Tomas Kačerauskas, pastebėdamas, kad:

Bioç siejamas su kūniškuoju egzistencinės kūrybos aspektu: mūsų gyvenimas nuo gimimo iki mirties neatsiejamas nuo fenomenų įtraukimo į kūnišką laiką ir erdvės visumą, kuri savo ruožtu įrašoma į dvasinę aplinką.⁶

Todėl „dvasinė aplinka yra drauge ir techninė“⁷, arba kartu su Martynu Heidegeriu galėtume sakyti, kad žmogus siekia „techniką valdyti dvasiškai“⁸. *Causa efficiens per poiēsis* išsiskleidžia *technē*. Vis dėlto svarbu pažymėti, kad išminties, mąstymo, tuo pačiu ir sielos esmė peržengia *technē* sferą ir slypi už jos. Neblogai šį aspektą nušviečia Tomas Saulius savo straipsnyje „Graikiškasis filosofijos mitas“ (Saulius, 2008).

Vienas esminių antikos laiko bruožų yra jo cikliškas. Septintoji judėjimo rūšis yra tobuliausia – tai judėjimas ratu, kuris išimtinai yra būdingas graikiškajam kosmosui. Laikas juda ciklais. Pasaulis atsiranda ir išnyksta, pereidamas savo etapus, tačiau šis

6 Tomas Kačerauskas, „Bios-technē-logos“, in: *Problemos (Priedas)*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 24.

7 *Ibid.*, p. 25.

8 Martynas Heidegeris, „Technikos klausimas“, in: *Rinktiniai raštai*, sud. A. Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1992, p. 218.

atsiradimas ir išnykimas tėra iliuzinis, nes niekas iš niekur neatsiranda ir niekas niekur neišnyksta – keičiasi materijos dariniai, kūnai, tačiau pati materija lieka tapacia potencialia. Cikliškas oksimoroniškai derinamas su liniškumu: „į tą pačią upę neįmanoma dusyk įžengti“⁹, – teigė Hērakleitas, nes upė yra ta pati, bet ne tapati, nes nebe tokia pati. Nieko nėra pastovaus, išskyrus pastovią kaitą – Būtis „kisdama rymo“¹⁰. Tokioje pastovioje kintamybėje sklaidžiasi prezentistinė laiko samprata – galime konstatuoti tik „amžiną dabar“, nes „buvo“ ir „bus“ taikytini tik atsiradimui“ ir yra „atsiradusio laiko rūšys“¹¹. Kita vertus, nors „buvo“ jau nebėra, o „bus“ dar nėra, pats laikas „nėra sudarytas iš „dabar““¹². Pats laikas, pasak Platono, buvo sukurtas vadovaujantis amžinybės Provaizdžiu, todėl laikas yra amžinybės atvaizdas. Chronos ir Kairos oksimoroniškai susilieja į amžiną laikinumą – kūnai amžinai nyksta, tačiau pati materija yra amžina, kaip amžina yra ir laiką skaičiuojanti siela. Materijos dariniai – kūnai – yra deterministiškai pavaldūs kauzaliniams jos veikimo principams, siela pasižymi laisva valia. Aristotelis yra tas mąstytojas, kuris laiką aiškiai susiejo su fizikos sfera, o per tai ir su kūnu. Laiku matuojame judėjimą ir rimtį, taip pat tai, kas juda bei rymo, – kūną. Laikas apsprendžia kūno atsiradimą ir nykimą. Kita vertus, būtent Aristotelis aiškiai akcentavo laiką ir skaičiavimo, o per tai laiką ir sielos sąsają. Laiko negalėtų būti, jei neegzistotų siela, kuri gali tą laiką skaičiuoti. Toks laiko traktavimas bei aristoteliška laiko prezentizmo analizė suartina šią bei viduramžišką Šv. Aurelijaus Augustino laiko teorijas.

Jei antikos mąstytojai išimtinai rėmėsi viso kosmoso erdvinę geometrizaciją, tai viduramžiais dėmesys kryo į laiką/amžinybės santykio problemą. Kaip jau minėjau, laikumas negali būti suvokiamas kitaip, kaip tik amžinumo fone. Nykstantis kūnas, antikoje

reprezentavęs fizinį grožį, viduramžiais nebeteko savo estetinės svarbos. Kūnas pasmerkiamas kančiai vardan sielos išganymo. Tikslas yra amžinybė, tačiau dabar yra čia. Tad prezentizmas išliko ir Šv. Augustino laiko teorijoje – praeitis ir ateitis savaime neegzistuoja kitaip, kaip tik dabartyje (Augustine, 1960). Praeitis, arba dabarties praeitis, yra atsiminimai, o ateities dabartis yra numatymai/laukimai (*ibid.*). Kita vertus, problematiškas yra pačios dabarties apibrėžimas – ji neturi trukmės. Praeities ir ateities nėra, o dabartis neturi trukmės. Tokia samprata yra įmanoma tik laiką susiejus su siela, nes psichologiškai apibrėžti dabarties negalime, negalime dabarties apibrėžti ir fiziškai. Augustinas atsiejo laiką nuo bet kurių fizikinių matų – laikas nematuojamas jokiais empiriniais prietaisais, dangaus kūnų judėjimas negali būti tapatinamas su juo. Siela matuoja laiką, mato neturinčią dabartimi. Dabartis yra akimirka – matematinio taško, neturinčio dydžio, atitikmuo (*ibid.*). Kaip geometrinė linija nėra sudaryta iš taškų, taip ir laiko tėkmė nėra sudaryta iš akimirkų – yra tik viena dabarties akimirka. Svarbus tampa laiko liniškumas – pasaulis nebesivysto ciklais, Dievas nebeprisikelia kiekvieną pavasarį. Nuo mitologinio laiko pereinama prie istorinio. Laikas, kaip nurodė Žakas Le Gofas (Le Goff, 2003), ypač svarbus tapo XII–XIII a., įsigalėjus skaiстыklos sąvokai. Sielos kentėjimo skaiстыkloje ir žemiškojo laiko santykis, kančios laiko sutrumpinimas maldomis ir panašūs klausimai svarstyti pasitelkus matematiškas, eukleidiškas proporcijų sąvokas. Erdvė tampa pavaldi laikui, kai kalba pasisuka anapusybės link.

Psichologinis ir fizikinis laikas ilgai išliko absoliučiu matu. Renesanse Galilėjas Galilėjus konstatavo judėjimo reliatyvumą, atitinkamai iš to išplaukė ir erdvės vietų reliatyvumas, tačiau laikas liko invariantu visoms atskaitos sistemoms. Nėra atskirų vietų laikų – yra vienas bendras absoliutus laikas. Šis principas atskleidė, kad tiek Galilėjui, tiek ir tokiems mąstytojams kaip Renė Dekartas ar Izaokas Niutonas, siekusiems savo fizika aprašyti kūnų judėjimą tiek laike, tiek ir

9 Hērakleitas, *Fragmentai*, Vilnius: Aidai/ALK, 1995, p. 81.

10 *Ibid.*

11 Platonas, *Timajas. Kritijas*, Vilnius: Aidai/ALK, 1995, p. 75.

12 Aristotle, *op. cit.*, p. 289.

erdvėje, vis dėlto artimesnis išliko erdvinis fizikinio pasaulio traktavimas nei laikinis. Erdvę galima apibrėžti, skaidyti į vietas, nustatyti koordinatėmis. Laikas išlieka absoliutus – praeities ir ateities juk nėra, yra tik neapibrėžto dydžio dabartis. Reliatyvus laikas tiek Dekartui, tiek ir Niutonui buvo atrodantis, netikras. „Absoliutus, tikras (*true*) ir matematinis laikas pats savaime ir savo prigimtimi teka lygiai bei nepriklausomai nuo nieko išoriškai ir dar kitaip vadinamas trukme“¹³. Tikras laikas yra tai, kas tikra matematiškai, – tai, kas tikra sielai. Sielai nuo graikų laikų priskiriami trys pradai, kurių svarbiausias yra mąstantysis – mąstančioji substancija. Mąstančiosios substancijos tvarka yra racionalistinė, deduktyvi, atitinkanti absoliučią matematikos tvarką. Tačiau jei kūnas yra empiriškas, induktyvus ir suvedamas į geometrinę tvarką, tai laiko tvarka yra aritmetinė. Absoliutus laikas sustingsta barokinės architektūros dinamikoje, tačiau taisyklingos antikinės graikų geometrinės figūros – kvadratai ir apskritimai, kubai ir sferos – deformuojamos į ovalus ar rombus. Tuo pat metu *more geometrico* po truputį vis labiau tampa pavaldi *more arithmetico*. Bet esminės skirties tarp šių matematikos sferų daryti taip pat negalima – dar antikoje aritmetinis skaičius suvoktas kaip esantis trikampis, keturkampis ar stačiakampis, t. y. geometrizuotas. Vis dėlto erdvinė, statinė geometrija po truputį užleido vietą laikiniam algebrizuotam mąstymui.

Naujųjų laikų mokslo revoliucijos įtakotas projektas, „įsikūnijantis“ esminiame Kanto klausime: kaip galima metafizika kaip mokslas? (plg. Kantas, 1982), reiškia trijų dekartiškųjų substancijų matematizaciją – ar tai būtų kartezinio akivaizdumo, ar kantiškojo sintetinio a priori principais. Metafizika turi tapti tokia pat aiški kaip matematika. Tačiau jei Dekarto logikos/epistemologijos (mąstančioji substancija) ir ontologijos (tįsioji substancija) sritys lieka atskiros, o erdvė ir laikas neturi sąsajų, tai kantiškojo projekto esmė yra jų

abiejų patalpinimas į pamatinę transcendentalinę, t. y. paties pažinimo, struktūrą. Laikas, kaip ir erdvė, tampa absoliučia žmogiškojo pažinimo konstanta.

Tačiau laiko absoliutumumas nelieka nekvestionuojamas – Hiomas griauna racionalistinę, priežastingumo principu paremtą laiko tėkmę: tai, kad Saulė iki šiol tekėjo kiekvieną dieną, nereiškia, kad ji tekės ir rytoj (plg. Hume, 1995). Laikas priežastingumo grandinėje yra ne kas kita, kaip empirinių praeities įvykių apiorinė projekcija į ateitį.

IŠVADOS

Taigi matome, kad erdvės ir laiko, kaip kūno ir sielos, perskyra glūdi visame klasikinės metafizikos mąstyme. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad kūnas pats būdamas ekstensyvus nėra erdvė, arba iliustruojant klasikine ištara, kaip teigė Aristotelis: „Vieta nėra daikto dalis“¹⁴. Siela tuo pačiu nėra laikas. Siela pati būdama antlaikiška skaičiuoja laiką. Erdvė ir laikas įsišakniję žmogaus kūne ir mąstyme, tačiau tuo pat metu jie nėra kūnas ir mąstymas. Kūnas ir siela konstituoją erdvę ir laiką bei savo ruožtu yra apibrėžiami jų. Kūno ir sielos perskyra klasikinėje metafizikoje yra neatsiejama nuo erdvės ir laiko perskyros. Laikiškumas kūne reiškiasi tik per santykį su siela ir jos amžinumu.

Gauta 2015 12 10

LITERATŪRA

- Anaksagoras, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, Vilnius: Mintis, 1977.
- Aristotle, „Physics“, in: *The Basic Works of Aristotle*, ed. by Richard McKeon, New York: The Modern Library, 2001.
- St. Augustine, *The Confessions of St. Augustine*, Garden City, New York: Image Books, 1960.
- Berklis Džordžas, *Traktatas apie žmogiškojo pažinimo principus*, Vilnius: Mintis, 1988.
- Le Goff Jacques, *Viduramžių vaizduotė*, Vilnius: Alma littera, 2003.

14 Aristotle, *op. cit.*, p. 275.

13 Isaac Newton, *Principia*, ed. by S. Hawking, Philadelphia-London: Running Press, 2002, p. 6.

Heidegeris Martynas, „Technikos klausimas“, in: *Rinktiniai raštai*, sud. A. Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1992.

Hérakleitas, *Fragmentai*, Vilnius: Aidai/ALK, 1995.

Hume David, *Žmogaus proto tyrinėjimas*, Vilnius: ALK/Pradai, 1995.

Kačerauskas Tomas, „Bios-technė-logos“, in: *Problemos (Priedas)*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

Kantas Imanuelis, *Grynojo Proto Kritika*, Vilnius: Mintis, 1982.

Melisas, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, Vilnius: Mintis, 1977.

Newton Isaac, *Principia*, ed. by S. Hawking, Philadelphia-London: Running Press, 2002.

Parmenidas, in: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, Vilnius: Mintis, 1977.

Platonas, *Timajas. Kritijas*, Vilnius: Aidai/ALK, 1995.

Saulius Tomas, „Graikiškasis filosofijos mitas“, in: *Problemos*, Nr. 73, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

THE DICHOTOMY OF BODY/SPACE AND SOUL/TIME IN CLASSICAL METAPHYSICS

Jonas Čiurlionis

SUMMARY

KEYWORDS: body, soul, space, time, metaphysics.

The relationship between body and soul in classical metaphysics was always a problematic one. This issue was one of the major points of philosophical concern – starting with the Pythagorean treatment of the body as a prison for one’s soul, the Platonic and medieval distinction of temporal and eternal, and ending with the Cartesian attempt to solve the problem of body-soul dualism. The body-soul distinction was linked to the difference of space and time. St. Augustine’s presentism in his concept of time related time to the soul. The subjectivistic psychological concept of time was long based on the statement that ‘the soul counts time’. Only the modern scientific revolution opened the door for different views. This situation existed almost until Newton who tried to imply an objective mathematical measurement. However, mathematics as a sphere of pure thinking or, according to Kant, synthetic a priori knowledge, is directly linked to the thinking part of the soul in classical metaphysics. Body,

on the other hand, was always treated as space, and its extensity and division – as the main properties directly revealing it. While the Modern Era tried to overcome this distinction by unifying both parts, it is still deeply rooted in the Western classical metaphysical thought. The role of Euclidean geometry is important in the classical notion of the body. For ages it has been understood as the ratio of proportions of geometrical figures expressed in Euclidean space and bounded by straight lines and points as ‘atoms’ of such geometry. Geometrization becomes especially apparent with Renaissance linear perspective. Any attempts to break this geometrical order are fruitless until the establishment of non-Euclidean geometry. One of the last classical metaphysical thinkers, Kant tried to move space and time into the sphere of pure reason. However, he failed to resolve the problem of controversy between empirical realism and transcendental idealism. This paper deals with the analysis of body-space and soul-time structures in the classical metaphysical worldview.